

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา: ศึกษาพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดพิษณุโลก เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยมีขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยโดยการสำรวจ ศึกษา และบันทึกรายละเอียด ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความสำคัญและความเป็นมาของพระเครื่องของวัดนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจังหวัดพิษณุโลก ศึกษาจากเอกสารและข้อมูลที่สำคัญต่างๆ และใช้แบบสำรวจเพื่อให้ทราบบริบทของพื้นที่วิจัย จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำคู่มือแนะนำเที่ยวหรือสื่อแนะนำเที่ยวต้นฉบับ ซึ่งรายละเอียดจะบรรยายเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งมีภาพประกอบ ก่อนที่จะขยายผลเป็นภาษาอื่นๆ ในโอกาสต่อไป

ผู้วิจัยใช้เครื่องมือซึ่งมี 2 ลักษณะ ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ ซึ่งแบบสอบถามจะใช้สำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ และแบบสัมภาษณ์จะใช้สัมภาษณ์เจ้าอาวาส ผู้ประกอบการบูชาพระเครื่องและวัตถุมงคล หน่วยงานภาครัฐ และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยในส่วนของแบบสอบถาม ผู้วิจัยใช้เพื่อสำรวจความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจังหวัดพิษณุโลก โดยทำการสำรวจกลุ่มตัวอย่าง คือ นักท่องเที่ยว จำนวน 400 คน และส่วนของแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ในประเด็นที่กำหนดไว้ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยผู้วิจัยจะมุ่งเก็บข้อมูลจากประชากรและกลุ่มตัวอย่างดังนี้ คือ เจ้าอาวาสวัดนางพญาและพระสงฆ์ จำนวน 2 รูป เจ้าอาวาสวัดราชบูรณะและพระสงฆ์ จำนวน 2 รูป เจ้าอาวาสวัดเสนาสน์ และพระสงฆ์ จำนวน 2 รูป ผู้รู้หรือปราชญ์พระเครื่อง จำนวน 2 คน ประธานชมรมพระเครื่องเมืองสองแควและสมาชิก จำนวน 5 คน ผู้ประกอบการพระเครื่องและวัตถุมงคล จำนวน 10 ร้าน หน่วยงานภาครัฐและสมาคมที่เกี่ยวข้อง จำนวน 3 แห่ง และกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว จำนวน 2 แห่ง รวมทั้งสิ้น 28 คน

สถานที่เก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยในครั้งนี้ คือ วัดนางพญา และวัดราชบูรณะ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ริมแม่น้ำน่าน บนถนนพุทธบูชา และวัดเสนาสน์ อำเภอวัดโบสถ์ เหตุผลที่ต้องเก็บข้อมูลในวัดนางพญา เนื่องจากวัดนางพญาเป็นวัดที่มีพระเครื่องนางพญา ซึ่งเป็นหนึ่งในพระเบญจภาคี ส่วนวัดราชบูรณะและวัดเสนาสน์ เป็นวัดที่

ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งมีเพียง 2 แห่งในจังหวัดพิษณุโลก ส่วนการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมนั้นผู้วิจัยให้แหล่งข้อมูลสารสนเทศ เช่น ห้องสมุด สื่ออินเทอร์เน็ต หรือจากบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5.1.1 ประเด็นที่หนึ่ง : กำเนิดพระเครื่องนางพญา

จากผลการศึกษาพบว่า พิษณุโลก หรือ เมืองสองแคว เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่อยู่ใต้การปกครองของราชวงศ์พญามังรายเมือง จนกระทั่งถึงสมัยพญารามคำแหง จึงได้ทรงยึดเมืองสองแควเข้าไว้ในอาณาจักรสุโขทัย เพื่อสกัดกั้นมิให้อาณาจักรอยุธยาแผ่ขยายอำนาจขึ้นมากอบครองสุโขทัย แต่ในที่สุดเมื่อถึงสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระจั่ว) ครองกรุงศรีอยุธยา พระองค์ก็สามารถทำสงครามยึดเมืองสองแควได้ เมืองสองแควจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา และมีฐานะเป็นราชธานีของหัวเมืองฝ่ายเหนือเมืองสองแควจึงถือเป็นเมืองสำคัญทางยุทธศาสตร์เมืองหนึ่งของกรุงศรีอยุธยาและเคยเป็นเมืองหลวงของอยุธยาอยู่ช่วงหนึ่งในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทั้งได้ทรงเปลี่ยนชื่อเมืองสองแควเป็นพิษณุโลก

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่าพระเครื่องพระนางพญาของจังหวัดพิษณุโลก เป็นศิลปวัตถุที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งพบพระนางพญาที่จังหวัดพิษณุโลก จากหลักฐานการสร้างพระนางพญานั้น ท่านพระครูอนุโยควัฒราชบูรณะ จังหวัดพิษณุโลกได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธศาสนายุคกาลล่วงแล้วประมาณ 1,501 ปี ยังมีกษัตริย์องค์หนึ่ง ครองเมืองพิษณุโลกมีอัครมเหสี ทรงพระนามว่า เบญจราชเทวี คราวนั้นพระสวามีทิวกตเสียดแล้ว แต่พระนางยังคงดำรงตำแหน่งอยู่ และพระนางเบญจราชเทวีได้ครอบครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร เมืองพิษณุโลก แทนพระสวามี ในลำดับนั้นมีศึกรามัญมาตั้งล้อมเมืองพิษณุโลกทั้งสี่ทิศ เพื่อจะตีเมืองพิษณุโลกเอาเป็นเมืองขึ้นขอบขัณฑสีมาของรามัญให้ได้

สมเด็จพระนางเจ้าเบญจราชเทวี ได้กระเกณฑ์ทหาร และราษฎร พลเมืองทั้งชายหญิง ให้เตรียมพร้อมคอยรับศึกรามัญ เพื่อปราบปรามข้าศึกรามัญให้ราบคาบ และในขณะที่เตรียมพร้อมอยู่นั้น ได้มีดาชิปะขาว มารับอาสาสมัครรับทำพระพุทธรูปปฏิมากรองค์เล็กๆ เพื่อแจกจ่ายแก่เหล่าทหารที่จะไปปราบข้าศึกรามัญให้พินาศไปสมเด็จพระนางเจ้าจึงรับสั่งให้ดาชิปะขาวเข้าเฝ้าและทรงตรัสถามว่า พระที่ท่านจะสร้างขึ้นนั้นป้องกันสรรพอาวุธได้หรือไม่ "ดาชิปะขาวกราบทูลว่าป้องกันสรรพอาวุธได้ทุกอย่าง ตลอดทั้งเมตตากฤณาแลเป็นศรีสวัสดิมงคลทุกประการ

ปัจจุบันพระนางพญา เป็นพระเครื่องที่มีชื่อเสียง เป็นที่เคารพบูชา กราบไหว้เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใส ของประชาชนชาวไทย และยังเป็นเครื่องรางของขลัง ที่คนไทยให้ความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันนี้พระเครื่องนางพญาจึงเป็นพระเครื่องที่นิยมบูชาและมีชื่อเสียงระดับประเทศที่เรารู้จักกันดีในนามของ “พระเครื่องเบญจภาคี” พระนางพญา มีลักษณะเป็นกรอบสามเหลี่ยมหน้าจั่ว พบว่าพระนางพญามีอยู่ 2 ประเภท 6 พิมพ์ คือ

1. พิมพ์เข้าโค้ง
2. พิมพ์เข้าตรง
3. พิมพ์อกนูนใหญ่
4. พิมพ์อกนูนเล็ก
5. พิมพ์ทรงเตวคา
6. พิมพ์สังฆาฏิ

พระนางพญาเป็นพระเนื้อดิน จึงเป็นภูมิปัญญาในการสร้างพระเครื่อง มีพิธีกรรม และการปลุกเสกที่ศักดิ์สิทธิ์

ด้านมูลค่าทางการตลาด พระเครื่องนางพญามีบทบาทในฐานะที่เป็นพระเครื่องราง และมีมูลค่าทางการตลาดมาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ในช่วงปี 2495-2496 พระนางพญาเข้าโค้งและเข้าตรงมีราคาเช่าหาตอกลงละ 50 บาท ต่อมาศูนย์วิจัยกสิกรไทยได้ทำการสำรวจเมื่อปี พ.ศ.2547 พบว่าราคาพระเครื่องพิมพ์ยอดนิยมนี้มีราคาเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 40 และอาจสูงถึง 2 หมื่นล้านบาท หรือราคาเริ่มต้นตั้งแต่ตอกลงละ 10 บาท -100 บาทก็ได้ (ที่มา: นิตยสารสารคดี, 2549 หน้า 48)

แต่ในปัจจุบันนี้ “พระนางพญาพิมพ์อกนูนใหญ่ ราคาเริ่มต้นตั้งแต่หลักแสนถึงหลักล้านบาท พระนางพญาอกนูนเล็กราคาเริ่มต้นหลักแสนซึ่งแล้วแต่ความสมบูรณ์ขององค์พระ พระนางพญาพิมพ์เข้าโค้ง เป็นพระที่มีราคาสูงที่สุดในราคาหลักล้านบาท พระนางพญาพิมพ์เข้าตรง ราคาเริ่มต้นอยู่ที่หลักล้านบาทเช่นกัน พระนางพญาพิมพ์สังฆาฏิ และพระนางพญาพิมพ์เตวคา ราคาอยู่ที่หลักแสนบาทขึ้นไป แต่ราคาสามารถรองกันได้ซึ่งขึ้นอยู่กับความพอใจระหว่างผู้ให้เช่าและผู้เช่าบูชา” (สัมภาษณ์พยนต์ เกตุเพชร, 2552) อย่างไรก็ตามพระเครื่องไม่ได้มีฐานะเป็นเพียงเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นเครื่องระลึกถึงองค์พระศาสดา เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันภัยอีกต่อไป แต่หากเป็นสินค้าในตลาดที่มีวงเงินหมุนเวียนมหาศาลเกินกว่าจะคาดเดาได้

ด้านความเชื่อ พุทธคุณ และปาฏิหาริย์ ของพระเครื่อง จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยสรุปได้ว่า ความเชื่อเหล่านี้เกิดจากความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็มีอิทธิพลเหนือธรรมชาติของมนุษย์ อย่างไรก็ตามความเชื่อดังเดิมก็ยังคงมีอิทธิพลต่อคนรุ่นหลังจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากการสืบทอดสั่งสมกันมาเป็นเวลาอันยาวนานจนกลายเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต และทำให้การดำเนินชีวิตของคนไทยนั้นมักจะเกี่ยวข้องกับศาสนาและพิธีกรรมบางอย่างที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องโชคลาง ความเชื่อเรื่องการปฏิบัติต่อวิญญาณ และในทุกสถานการณ์มนุษย์จะยึดอยู่กับสิ่งที่ตนเองศรัทธาทั้งสิ้น จากความเชื่อ โชคลาง อิทธิฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ดังกล่าว เป็นเรื่องที่อยู่เหนือธรรมชาติทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับผู้ให้ความเคารพและศรัทธามากน้อยต่างกันไป แต่อย่างไรก็ตามหากผู้สวมใส่เป็นผู้ประพฤติดี เป็นคนดี ปฏิบัติดี และอยู่ในศีลธรรมอันดี ผู้วิจัยเชื่อว่าพุทธคุณที่มีอยู่ในพระเครื่องนางพญา หรือพระอื่นๆ จะปกป้องคุ้มครองผู้สวมใส่ให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง

ด้านวิธีการดูพระเครื่องนางพญา จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารพบรายละเอียดเกี่ยวกับพระเครื่องนางพญากรูเมืองพิษณุโลกว่ามี 2 ประเภท คือ

- 1) พระนางพญาพิมพ์ใหญ่ ได้แก่ พระนางพญาพิมพ์เขาไฉ่ พระนางพญาพิมพ์เขาตรง และพระนางพญาพิมพ์อกนูนใหญ่
- 2) พระนางพญาพิมพ์เล็ก ได้แก่ พระนางพญาพิมพ์สังฆาฏิ พระนางพญาพิมพ์เทวดา และ พระนางพญาพิมพ์อกนูนเล็ก สรุปได้ดังตารางที่

ตารางที่ 49 สรุปพระเครื่องนางพญากรูเมืองพิษณุโลก

ประเภท	รุ่น / พิมพ์		
พิมพ์ใหญ่	เขาไฉ่	เขาตรง	อกนูนใหญ่
พิมพ์เล็ก	สังฆาฏิ	เทวดา	อกนูนเล็ก

ที่มา : คัดแปลจาก <http://www.benjaamulet.com>

5.1.2. ประเด็นที่สอง : วิธีการชมพระเครื่องนางพญา ให้สังเกต คือ ดูความสมบูรณ์ขององค์พระ ดูเนื้อดิน ดูตำหนิเอกลักษณ์ จากการค้นพบพระนางพญามีอยู่ 6 พิมพ์ ซึ่งพอสรุปวิธีการชมตามรายละเอียดพร้อมภาพประกอบดังนี้

1.พระนางพญา พิมพ์เข้าโค้ง

ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิยม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์เข้าโค้ง
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมวาน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรีคุ้มครอง แคล้วคลาด มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ครอบครองจะเป็นมหาราชมงคลนาม แห่งอำนาจทรัพย์ศฤงคาร
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยมเป็นจักรพรรดินีแห่งพระเครื่องคู่กับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระนางพญาพิมพ์เข้าโค้งเป็นที่นิยมที่สุดและมีราคาหาเช่าแพงที่สุด และเป็นหนึ่งในห้าในเบญจภาคี
ตำหนิ-เอกลักษณ์	: พระเกศ(ผม)เป็นเกศป्ली ปลายแหลม พระพักตร์(หน้า)เป็นรูปไข่หรือผลมะตูม ปลายพระหัตถ์(มือ)เรียวเล็ก ท้องแอ่น โคง มีเส้นค้ำมือ จำนวน 3 เส้น ส่วนด้านหลังองค์พระมีลายรอยยุบของนิ้วมือ (นิ้วโป้ง) ตามองค์พระจะมีเม็ดพระธาตุติดอยู่ และขอบจะเป็นรอยตัดดอกด้วยมือ
มูลค่าทางการตลาด	: หลักล้านบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

2. พระนางพญา พิมพ์เข้าตรง

ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์เข้าตรง
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธยา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมวาน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี คุ้มครอง แคล้วคลาด
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยมมีขนาดความกว้าง 2 เซนติเมตร สูงราว 3 เซนติเมตร มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ครอบครองจะมีความเด่น ด้านมหาอำนาจค้ำครอง คลาดแคล้ว คงกระพันชาตรีและเมตตา มหานิยม
คำนิยามเอกลักษณ์	: พระเกศ(ผม)เป็นแบบเกศปลี พระนาสิก(จมูก)ปลายบาน และเป็น เส้นนูนบางๆ พระโอษฐ์(ปาก)วาดโค้ง เป็นพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวหงาย ขึ้นเหนือพระโอษฐ์เป็นแอ่งร่องกลางพระอุระ(หน้าอก)เป็นแอ่ง บุบตัว ถ้าพระกร(ข้อมือ)มีอาภรณ์ โกงเล็กน้อยได้ ข้อศอกซ้ายของค์พระ จะมีเส้นจีวรพาดลงมาบางๆปลายพระหัตถ์(มือ)ซ้ายของค์พระจะ แตกปลายคล้ายเส้ เป็นทิวบางๆ 3-4 ทิว พระหัตถ์ที่พาดคักบางองค์ อาจสอดเข้าได้คักบางๆ พระอุทร(ท้อง)จะป่อง ฐานเป็นเส้นตรงเล็ก เท่าปลายเข็ม
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่าง ผู้เช่าและผู้ให้เช่า

3. พระนางพญา พิมพ์อกนูนใหญ่

ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิคม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์อกนูนใหญ่
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธยา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมวาน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี คู่ครอง แคล้วคลาด เป็นพระพิมพ์ที่ได้รับความนิยมสูง เพราะถือเรื่องโลกมกคลว่าพระอุระท่านใหญ่อวบอูม บอกนัยแห่งความสมบูรณ์พูนสุข มีความเชื่อว่าผู้ใดได้ครอบครองจะมีความความสมบูรณ์พูนสุข
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยม มีพระพักตร์เป็นรูปไข่หรือผลมะตูมยาว พระเศวตเป็นเศวตปติปลายทุ่หรือมน
คำนิ-เอกลักษณะ	: พระพักตร์(ใบหน้า)เป็นผลมะตูมยาว พระเศวต(ผม)เป็นปติ พระอุระ(หน้าอก)นูนใหญ่ พระอุทร(ท้อง)จะเป็นกระเปาะอิมูนและโค้งแบบหลังเต่า ปลายพระหัตถ์(มือ)ซ้ายของค์พระแหลม ปลายพระกร(ข้อมือ)ซ้ายของค์พระด้านล่างก่อนถึงข้อศอกเล็กน้อยจะเป็นแนวโค้ง
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

4. พระนางพญา พิมพ์อกนูนเล็ก

ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิยม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์อกนูนเล็ก
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธยา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมวาน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี ค้ำครอง แคล้วคลาด
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยม เป็นพระพิมพ์เล็กที่มีฐาน 1.4 เซนติเมตร สูง 2 เซนติเมตร จัดเป็นพระนางพญาที่มีขนาดย่อมที่สุด
คำนิ-เอกลักษณะ	: พระเกศ(ผม)ยาวมาก พระเนตร(ตา)โตเป็นทรงข้าวหลามตัด ทั้งสองข้าง พระอุระ(อก)แฟบแบนราบ ข้อศอกด้านนอกจะมี จงอยยื่นออกเล็กน้อย ข้อศอกด้านมนเป็นแนวโค้ง ปลายพระหัตถ์ (มือ)ซ้ายแหลมวกขึ้นหรือวกกลับ
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่าง ผู้เช่าและผู้ให้เช่า

5. พระนางพญา พิมพ์ทรงเทวดา

ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์ทรงเทวดา
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธยา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมวาน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี คู้มครอง แคล้วคลาด
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยม องค์พระมองดูผอม สูงโปร่ง การตัดกรอบด้านข้างส่วนมากบางกว่าและตัดกรอบสามเหลี่ยมทรงสูง ปลายบนส่วนมากแหลมไม่เจียน ปลายออกการตัดกรอบกว้าง ประมาณ 1.6 เซนติเมตร ส่วนสูง ประมาณ 2 เซนติเมตร
คำนิ-เอกลักษณะ	: องค์พระทรงยัดขึ้น พระเศศ(ผม)เป็นเศศปลียาวปลายแหลมเหมือน เปลวเทียนพระเนตร(ตา)โปนยาวและใหญ่จรดขอบพระพักตร์ (ใบหน้า) ช่วงพระกรณ(หู) ดูคล้ายมีเส้นตัดกับปากดูเหมือนชฎา กรอบปลายเศศ พระกร(ข้อมือ)ขาองค์พระ โกงเล็กน้อย พอ สังเกตเห็นแบบเดียวกับพิมพ์เข้าตรง พระอุระ(อก)แฟบ ส่วนพระ ชงค์(แข้ง)และพระบาท(เท้า)ขาอยู่ด้านล่าง เป็นลำตรงหนาแบบเดียวกับพิมพ์เข้าตรง
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจ ระหว่างผู้เช่าและผู้ให้เช่า

6. พระนางพญา พิมพ์สังฆาฏิ

ประเภท	: พระกรุเนื้อดินพิมพ์ยอดนิยม
ชื่อพระ/พิมพ์พระ	: พระนางพญา / พิมพ์สังฆาฏิ
ผู้สร้าง	: พระนางวิสุทธิกษัตริย์ พระมหาเทวี
สถานที่พบ	: ในองค์พระเจดีย์ / วัดนางพญา
ศิลปะยุคสมัย	: อยุธยา
อายุการสร้าง	: 300-400 ปี
เนื้อพระ	: ดินผสมวาน (เผา)
กรรมวิธีการสร้าง	: ผสมเนื้อดินเผาปั้นกดพิมพ์ด้วยมือ
พุทธคุณ	: ด้านเมตตามหานิยม คงกระพันชาตรี คู้มครอง แคล้วคลาด
พุทธลักษณะ	: เป็นพระบรรจุกรุ รูปสามเหลี่ยม เป็นพระที่มีขนาดสูง 1.9 เซนติเมตร กว้าง 1.8 เซนติเมตร พระนางพญาพิมพ์สังฆาฏิจัดเป็นพระที่ได้รับความนิยมสูงเพราะมีขนาดกะทัดรัด
คำนิ-เอกลักษณะ	: พระเกศ(ผม)เป็นปลีสั้นมักเบนไปด้านขวามือเล็กน้อย หน้าผากยุบ รอยแตกเส้นพระศก(ผม)กับพระกรรณ(หู)เห็นเด่นชัด ไหล่ซ้ายขององค์พระปลายพระกรรณ(หู)เชื่อมต่อยอดสังฆาฏิ ปลายเส้น จีวรด้านล่างเรียวและแทงเข้าไปในซอกแขน มีเส้นสังฆาฏิผาด เป็นร่องห่างกันบางๆ พระพาหา(ต้นแขน)ขวาองค์พระผายบานออก พระหัตถ์(มือ) เหมือนงวงช้าง พระพาหา(ต้นแขน)ซ้ายกางออก เล็กน้อยแล้ววกเข้าเป็นคอเบ็ด
มูลค่าทางการตลาด	: หลักแสนบาท หรือขึ้นอยู่กับความพึงพอใจระหว่าง ผู้เช่าและผู้ให้เช่า

5.1.3 ประเด็นที่สาม : พระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุ คือ พระธาตุส่วนน้อยที่บังเกิดแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะ มิได้เป็นคำที่ใช้เรียก พระธาตุของพระอรหันต์สาวก หรือพระธาตุเจดีย์ต่างๆ บางทีอาจใช้คำว่า พระบรมธาตุ หรือ พระสารีริกธาตุ แทนได้

พระธาตุ คือ อัฐิ (กระดูก) หรือส่วนสำคัญของร่างกายต่างๆ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง โลหิต ฯลฯ ที่มีคุณลักษณะเป็นที่แตกต่างจากสามัญชนทั่วไป โดยมีลักษณะคล้ายกับ “ธาตุ” ซึ่งหากมองโดยไม่สังเกตให้ดีแล้ว จะคล้ายกระดูก หิน แก้ว เพชร ฯลฯ คำว่า “พระบรมธาตุ” และ “พระธาตุ” ยังอาจหมายถึง พระสถูปเจดีย์ต่างๆ อีกด้วย เช่นพระบรมธาตุเจดีย์ พระธาตุคอกยสุเทพ พระธาตุพนม เป็นต้น

1. พระบรมสารีริกธาตุ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ได้แก่

1. วิปุกกัณณาธาตุ คือ พระบรมสารีริกธาตุที่ยังคงรูปร่างเดิมอยู่เป็นชิ้นเป็นอัน มิได้แตกย่อยลงไป มีทั้งหมด 7 องค์ ได้แก่ พระนลาฏ (กระดูกหน้าผาก) 1 องค์ พระเขี้ยวแก้ว 4 องค์ และพระรากขวัญ (กระดูกไหปลาร้า) 2 องค์

2. วิปุกกัณณาธาตุ คือ พระบรมสารีริกธาตุส่วนต่างๆขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีได้คงรูปร่างอยู่เป็นชิ้น แต่แตกย่อยลงเป็นจำนวนมาก กระจายไปประดิษฐานตามสถานที่ต่างๆ

ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ท่านได้จำแนกลักษณะและขนาดของพระบรมสารีริกธาตุชนิด วิปุกกัณณาธาตุ ต่อไปอีกดังนี้ เมื่อพิจารณาจากลักษณะภายนอก แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. (สี)เหมือนดอกมะลิตูม (สีพิกุล) อรรถกถาบาลีว่า สุมณมกุลสทิสา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 6 ทะนาน (ทะนาน หมายถึง เครื่องตวงอย่างหนึ่งทำด้วยกะโหลกมะพร้าว เป็นต้น)

2. (สี)เหมือนแก้วมุกดาที่เจียรระโนแล้ว (สีพลี) อรรถกถาบาลีว่า โรตมุตตสทิสา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 5 ทะนาน

3. (สี)เหมือนจูน หรือ ผงทองคำ (สีทองอุไร) อรรถกถาบาลีว่า สุวณฺณจูนฺนา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 5 ทะนาน

พระบรมสารีริกธาตุ เกี่ยวพันกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยตั้งแต่โบราณ ส่วนใหญ่จะมีพระบรมสารีริกธาตุบรรจุไว้ พระเจดีย์ถูกสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้คนได้สักการบูชาและเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ

เป็นปูชนียธาตุอันสูงค่าคู่พระพุทธศาสนา และหากผู้ใดได้กราบไหว้และบูชาจะทำให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง

สรุปได้ว่าจังหวัดพิษณุโลกพบสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่เจดีย์หลวงภายในวัดราชบูรณะ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก และวัดเสนาสน์ ตำบลท่างาม อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก โดยมีพระมหาไถ่ล่ายเดินทางมาเมืองพิษณุโลกเอาบรรจุไว้ในวัดเสนาสน์ จำนวน 36 องค์ วัดบูรพาราม จำนวน 30 องค์ บรรจุไว้ในวัดมหาสถาน จำนวน 30 องค์ (วัดมหาสถาน หรือวัดมหาเจดีย์ ซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่า คือ วัดราชบูรณะ จังหวัดพิษณุโลกในปัจจุบัน)

5.1.4 ประเด็นที่สี่ : วิธีการชมพระบรมสารีริกธาตุ

พระบรมสารีริกธาตุสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ได้แก่

1. **นิปูปภิกษณา ธาตุ** คือ พระบรมสารีริกธาตุที่ยังคงรูปร่างเดิมอยู่เป็นชิ้นเป็นอัน มิได้แตกย่อยลงไป มีทั้งหมด 7 องค์ ได้แก่ พระนลาฏ (กระดูกหน้าผาก) 1 องค์ พระเขี้ยวแก้ว 4 องค์ และพระรากขวัญ (กระดูกไหปลาร้า) 2 องค์

2. **วิปูปภิกษณา ธาตุ** คือ พระบรมสารีริกธาตุส่วนต่างๆขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่มีได้คงรูปร่างอยู่เป็นชิ้น แต่แตกย่อยลงเป็นเป็นจำนวนมาก กระจายไปประดิษฐานตามสถานที่ต่างๆ

พระบรมสารีริกธาตุและพระธาตุที่พบเห็นในปัจจุบัน มีด้วยกันหลายสีตั้งแต่สีแดง แก้วจนกระทั่งขุ่น สีขาวดุจสีสังข์ สีทอง สีดำ สีชมพู สีแดง ฯลฯ และยังได้จำแนกลักษณะและขนาดของพระบรมสารีริกธาตุชนิดวิปูปภิกษณาธาตุ เมื่อพิจารณาจากลักษณะภายนอก แบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. (สี)เหมือนดอกมะลิตูม (สีพิกุล) อรรถกถาบาติว่า สุมณมกุลสทิสสา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 6 ทะนาน (ทะนาน หมายถึง เครื่องตวงอย่างหนึ่งทำด้วยกะโหลกมะพร้าว เป็นต้น)

2. (สี)เหมือนแก้วมุกดาที่เจียรไนแล้ว (สีพลี) อรรถกถาบาติว่า โขตมุตตสทิสสา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 5 ทะนาน

3. (สี)เหมือนจูน หรือ ผงทองคำ (สีทองอุไร) อรรถกถาบาติว่า สุวณฺณจูนฺนา พระบรมสารีริกธาตุลักษณะนี้ ดวงได้ 5 ทะนาน

และเมื่อพิจารณาแบ่งตาม 3 ขนาด สามารถแบ่งออกได้ 3 ขนาด ได้แก่

1) ขนาดเล็ก ประมาณเมล็ดพันธุ์ฝักกาด บางครั้งก็เรียกว่าพระบรมสารีริกธาตุลักษณะ
เมล็ดพันธุ์ฝักกาด

2) ขนาดเขื่อง คือมีขนาดใหญ่ขึ้นมา ประมาณเมล็ดข้าวสารหักกิ่ง บางครั้งก็เรียกว่า
พระบรมสารีริกธาตุลักษณะข้าวสาร

3) ขนาดใหญ่ คือมีขนาดใหญ่ที่สุด ประมาณเมล็ดถั่วเขียวผ่ากลาง บางครั้งเรียกว่า
พระบรมสารีริกธาตุลักษณะเมล็ดถั่ว

จากหลักฐานการบันทึกเรื่องราวและตำนานการสร้างวัดราชบูรณะที่สอดคล้องกัน
แสดงว่า พระบรมสารีริกธาตุกับวัดราชบูรณะได้อยู่คู่กันมาโดยตลอด เมื่อปี พ.ศ.2528 กรม
ศิลปากรได้ทำการขุดค้นเจดีย์หลวงวัดราชบูรณะ เพื่อทำการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ ได้ขุดค้นพบ
พระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุไว้มนคอระฆังของเจดีย์หลวง ซึ่งบรรจุอยู่ในผอบและเจดีย์จำลอง
เล็กๆ ที่ทำจากทองสำริดทางวัดจึงได้นำไปให้พุทธศาสนิกชนได้สักการบูชาที่ศาลาการ
เปรียญ และในขณะนี้วัดราชบูรณะกำลังดำเนินก่อสร้างมณฑปเพื่อประดิษฐานพระบรม
สารีริกธาตุ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้สักการะอย่างไรก็ตาม ปัจจุบันวัดทั้ง 3 แห่ง ได้เป็นแหล่ง
ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญและมีชื่อเสียงของจังหวัดพิษณุโลก

5.1.5 ประเด็นที่ห้า : แหล่งท่องเที่ยวชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ

5.1.5.1. วัดนางพญา : ต้นกำเนิดพระเครื่องนางพญา

1. ด้านการเข้าถึง (Accessibility) ของวัดนางพญา

วัดนางพญา ตั้งอยู่ตรงข้ามกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อยู่บนถนนพุทธบูชา เป็นวัดตั้งอยู่ใจกลางเมืองพิษณุโลก สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวก

อาณาเขต วัดนางพญา	มีพื้นที่ทั้งหมด 1 ไร่ - งาน 37 ตารางวา
ด้านทิศเหนือ	ติดต่อกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร
ด้านทิศใต้	ติดต่อกับถนนสายมิตรภาพ
ด้านทิศตะวันออก	ติดต่อกับโรงเรียนจำการบุญ
ด้านทิศตะวันตก	ติดต่อกับวัดราชบูรณะและแม่น้ำน่าน

2. ด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ของวัดนางพญา

วัดนางพญา ไม่ปรากฏหลักฐานการก่อสร้างแต่หากพิจารณาทางด้านสถาปัตยกรรมของพระวิหารวัดนางพญาแล้ว สันนิษฐานว่าวัดนางพญาน่าจะสร้างในสมัยสุโขทัยตอนปลายหรือสมัยอยุธยาตอนต้น แต่ชาวพิษณุโลกเค้าเชื่อกันว่า ผู้สร้างวัดนางพญา คือ พระวิสุทธิกษัตริย์ พระราชมารดาของพระสุพรรณกัลยา สมเด็จพระนเรศวรมหาราช และสมเด็จพระเอกาทศรถ เมื่อครั้งสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชครองเมืองพิษณุโลกนานถึง 21 ปี ในระหว่างปี พ.ศ.2091 – 2112 จึงได้ชื่อว่า วัดนางพญา

นอกจากนี้วัดนางพญา ยังมีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่น่าสนใจอีกกล่าวคือ พระวิหาร เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน หันหน้าไปทางทิศเหนือ ด้านหน้ามีทางขึ้นลง 2 ทาง มีประตู 2 คู่ ด้านหลังเป็นผนังทึบไม่มีประตู มีเพียงช่องรับแสงสว่างขนาดเล็ก 3 ช่อง ด้านข้างมีหน้าต่างด้านละ 4 คู่ รวม 8 คู่ ห้องสุุดท้ายเจาะเป็นช่องเล็กๆ ยาง 5 ช่องทั้งสี่ด้าน พื้นที่ภายในพระวิหารยกระดับสูงจากพื้นดินประมาณ 1.50 เมตร พระวิหารมีสถาปัตยกรรมแบบทรงโรง มี 6 ห้อง ซึ่งเป็นศิลปสมัยสุโขทัย มีหลังคาโค้งตอนกลางเล็กน้อยมุงด้วยกระเบื้องดินเผาเกล็ดพระยานาค หลังคามีปีกนกคลุมสามชั้นมุงด้วยกระเบื้องเคลือบดินเผาแบบพระยานาค จั้วหน้าหลังเป็นจั่วแบบนาคจับ มีไม้ฝาประกัน 3 ชั้น ไม่มีการแกะสลักลวดลาย มีช่อฟ้าบนหลังคาพระวิหาร มีใบระกาที่หน้าบัวล้ายองไม้ทำเป็นแบบนาคสะดุ้ง หางหงส์และนาคปักทำเป็นนาค

เบือน ตามลักษณะความแหลมของหลังคาเป็นรูปนาคนูนปั้นสามเศียร ด้านหน้า 4 คน ด้านหลัง 4 คน ซึ่งเป็นศิลปแบบเก่าที่ใช้กับโบระกาและป็นลมแบบสถาปัตยกรรมสุโขทัย

ด้านหลังของวัดนางพญามีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง พบตั้งอยู่ทางด้านหลังพระอุโบสถ 2 องค์ ดังนี้ คือ พระเจดีย์พระประธาน เป็นเจดีย์องค์ใหญ่และเจดีย์ประธานองค์นี้เป็นเจดีย์บรรจุพระพิมพ์นางพญาตามคำบอกเล่าของผู้ที่ล่วงลับไปแล้วและได้มีการสร้างกุฏิทับในปัจจุบัน พระเจดีย์องค์ใหญ่ (ในปัจจุบัน) มีฐานกว้าง 8 เมตร สูง 12 เมตร พระเจดีย์องค์เล็ก (ในปัจจุบัน) มีฐานกว้าง 3 เมตร สูง 10 เมตร พระเจดีย์ทั้งสองพระองค์ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยใด แต่หากพิจารณาถึงสถาปัตยกรรมสันนิษฐานว่า คงจะสร้างขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายหรือสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ปัจจุบันเจดีย์ทั้งสององค์ทรุดโทรมมาก มีการบูรณปฏิสังขรณ์ โดยการก่ออิฐเสริมฐานพระเจดีย์ทั้งสององค์ (ที่มา : หนังสือสมเด็จพระนางพญาเรือนแก้ว วัดนางพญาจังหวัดพิษณุโลก, 2551 : หน้า 11-13) ภายในวัดนางพญายังมีตลาดพระเครื่องนางพญา เรียกได้ว่าเป็นแหล่งพบปะพูดคุยกันระหว่างคนที่เป็่นนักสะสมพระเครื่อง หรือกลุ่มคนที่เรานิยมเรียกกันว่า “เซียนพระ” ภายในบริเวณวัดนางพญาไม้มีเพียงแต่มีแผงพระเครื่องนางพญาเท่านั้น แต่ยังมีการบูชาแลกเปลี่ยนพระเครื่องอีกหลากหลายแบบ ราคาการเช่าบูชาพระเครื่องขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย

3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) ของวัดนางพญา

วัดนางพญา มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา แต่ภายในวัดยังขาดป้ายสื่อความหมาย

5.1.5.2 วัดราชบูรณะ: เส้นทางท่องเที่ยววันมัสการพระบรมสารีริกธาตุ

1.ด้านการเข้าถึง (Accessibility) ของวัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะ ตั้งอยู่บนถนนพิษณุโลก – หล่มสัก ทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 12 เป็นวัดตั้งอยู่ใจกลางเมืองพิษณุโลก ติดลำน้ำน่าน สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกและอยู่ในบริเวณเดียวกันกับวัดนางพญาและวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร

อาณาเขต	วัดราชบูรณะ มีพื้นที่ทั้งหมด 14 ไร่ 3 งาน 44 ตารางวา
ด้านทิศเหนือ	ติดต่อกับถนนสิงห์วัฒน์
ด้านทิศใต้	ติดต่อกับชุมชน
ด้านทิศตะวันออก	ติดต่อกับชุมชน
ด้านทิศตะวันตก	ติดต่อกับถนนพุทธบูชา

2.ด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ของวัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะ ตั้งอยู่ที่ถนนพุทธบูชา ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก วัดราชบูรณะ เป็นวัดโบราณ สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย ก่อนรัชสมัยของพระยาสิทธิราช แต่ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน บ้างแห่งมีการตั้งข้อสังเกตว่า ในอดีตน่าจะเป็นวัดเดียวกันกับวัดนางพญา เพราะมีการค้นพบพระนางพญาในกรุวัดราชบูรณะด้วย และที่มาของชื่อวัดก็มีการสันนิษฐานกันว่ามาจาก พระยาสิทธิราชย์แห่งกรุงสุโขทัย ได้มาทรงบูรณปฏิสังขรณ์ จึงได้ชื่อว่า "วัดราชบูรณะ" จวบจนทุกวันนี้

วัดราชบูรณะ ตั้งอยู่ในกลางเมืองพิษณุโลก ตรงบริเวณเชิงสะพาน สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เชื่อมกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดพระพุทธชินราช) เป็นวัดที่มีความสำคัญมากวัดหนึ่ง ไม่พบหลักฐานการก่อสร้างที่แน่นอนว่าสร้างขึ้นเมื่อไร จารุณี ภาคเจริญ(2530 : ม.ป.น.) กล่าวว่าจากข้อมูลต่าง ๆ ทั้งหลักฐานทางด้านโบราณวัตถุ ข้อมูลมุขปาฐะและจากหนังสือจดหมายเหตุต่าง ๆ พอจะสันนิษฐานได้ว่าวัดราชบูรณะเป็นวัดที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย และได้รับการบูรณะซ่อมแซมในสมัยพระยาสิทธิราช ดังปรากฏเป็นบันทึกบนแผ่นป้ายไม้หน้าวัดว่า “วัดราชบูรณะเดิมไม่ปรากฏชื่อ ก่อสร้างมานาน ถึง 1,000 ปีเศษ ก่อนที่พระยาสิทธิราชได้ทรงทำการบูรณปฏิสังขรณ์ ดังนั้นวัดนี้จึงได้นามว่าวัดราชบูรณะ.....”

ภายในวัดนั้นเต็มไปด้วยโบราณสถานที่น่าสนใจอยู่มากมาย วัดราชบูรณะเป็นวัดที่เก่าแก่วัดหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลกที่สร้างขึ้นสมัยสุโขทัยมีโบราณวัตถุสถานหลายแห่ง โดยเฉพาะอุโบสถและวิหารที่มีจิตรกรรมฝาผนังอยู่ผนังทั้ง 4 ด้าน ซึ่งเป็นจิตรกรรมที่มีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่ง อาจกล่าวได้ว่า วัดราชบูรณะเป็นวัดที่มีความสำคัญทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรม ที่จะได้รับการรักษาและดูแลเป็นอย่างดีให้อยู่ในสถานที่สมบูรณ์เพื่อเป็นหลักฐานทางการศึกษาต่อไป

โบราณสถาน โบราณวัตถุสถานในวัดราชบูรณะที่น่าสนใจ ดังที่ หาญชัย สงวนให้ (2535 : หน้า 192-193) ได้เขียนไว้ดังนี้

1. พระอุโบสถวัดราชบูรณะ มีลักษณะอาคารแบบทรงโรง แบ่งออกเป็นหกห้อง ประตูหน้าหลังมีด้านละสองบาน หลังคามุขหน้าหลังมีปีกนกคลุมสองชั้นเดียว ชายคาสูงจากพื้นดินประมาณ 4 เมตร ภายในพระอุโบสถมีเสาหันทวนร่วมในเรียงอยู่สองแถวเพื่อรับตัวช่อหน้าจั่วเป็นแบบเก่าคือ แบบจั่วกลมแป้นเป็นแปเหลี่ยม รอยระกาที่หน้าบรรณ โดยเฉพาะลายองจึงไม่ทำวงแบบนาคสะดุ้งหางหงส์และนาคปักทำเป็นนาคเบือน ลักษณะความแหลมของแนวหลังคาเป็นแบบเก่าที่ใช้กับรอยระกาเศียรนาคที่ชายคาเป็นนาค 3 เศียร ป้านลมแบบ

สุโขทัย บานประตูสลักลายเป็นดอกกลีบลูกศร มีรูปแบบศิลปกรรมสมัยสุโขทัย บนฝาผนังโบสถ์มีภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยตลอด 4 ด้าน ด้านบนเขียนเรื่อง “รามเกียรติ์” ภาพจิตรกรรมที่เด่นที่สุด คือ ภาพตอนทศกัณฐ์ตั้งเมือง ซึ่งเขียนอยู่ในผนัง ด้านทิศเหนือ ส่วนบริเวณตอนล่างติดกับพื้นพระอุโบสถเขียนเรื่องกามกริชา ซึ่งไม่ปรากฏว่าเคยพบว่าเรื่องนี้เคยเขียนที่ใดมาก่อน ภาพจิตรกรรมทั้งหมดที่สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ 3-4 ต่อมาหลังคาพระอุโบสถรั่ว จึงทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยผนังลบเลือนไปหลายแห่งเมื่อปี พ.ศ. 2531-2532 กรมศิลปากรได้ทำการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนัง แต่มีสภาพขึ้นภาพยังขาดหายหลายตอน ประโยชน์ของจิตรกรรมฝาผนังไทยที่วัดราชบูรณะผู้ศึกษาจะได้รับความรู้เกี่ยวกับลักษณะของท้องถิ่น เช่น สภาพความเป็นอยู่ สภาพสังคมตลอดจนความรู้สึกของบุคคลในแต่ละเหตุการณ์ ซึ่งผู้เขียนได้ถ่ายทอดอารมณ์ของศิลปินใส่ไว้อย่างครบถ้วน

2. วิหารวัดราชบูรณะ มีลักษณะอาคารแบบทรงโรงแบ่งออกเป็น 9 ห้อง มีประตูด้านหน้า 3 ประตู มุขด้านหน้าเป็นมุขแบบพะโลยตั้งเสารับ 4 ต้น ช่อฟ้าในระกาหางหงส์ โดยเฉพาะหางหงส์ที่เป็นหัวนาฬิกาใช้ปูนปั้นนาคปักมุกก็เป็นปูนปั้นเช่นเดียวกันหน้าบรรณเป็นแบบภควัม ภายในกรอบรูปฟักสลักลายแปลงแบบช่อหางโต วิหารหลังนี้ ถูกปล่อยปละละเลยไม่มีการซ่อมแซม หลังจากชำระุดทางวัดได้ทำการบูรณะ แต่ไม่ถูกต้องตามหลักสถาปัตยกรรมและหลังคาวิหารยังรั่วอยู่ ปัจจุบันจึงมีโครงการบูรณะใหม่

3. เจดีย์ใหญ่วัดราชบูรณะ ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตก ติดถนนริมฝั่งแม่น้ำน่าน เป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยมทำเป็นชั้น ๆ ขึ้นไปถึงบนสุด เป็นเจดีย์ทรงกลม ยอดใหญ่เป็นศิลปะสมัยอยุธยา ปัจจุบันยอดหักเหลือแต่บัลลังก์ ระหว่างฐานแปดเหลี่ยมต่อเจดีย์ทรงกลมที่กำแพงแก้วล้อมรอบตรงมุมกำแพง แต่ละมุมจะมีเจดีย์ทรงกลมขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนพนักกำแพง จากการศึกษารูปแบบพบว่าฐานเจดีย์มีรูปทรงศิลปะสมัยสุโขทัย จึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ ในสมัยอยุธยา พร้อมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเจดีย์ให้อยู่ในสมัยนิยมของศิลปะสมัยอยุธยาด้วย ในปี พ.ศ. 2533-2534

4. จิตรกรรมฝาผนังไทยวัดราชบูรณะ ได้เขียนขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ภายหลังการซ่อมแซมวัดราชบูรณะ ซึ่งในการซ่อมแซมวัดในครั้งนี้ ได้มีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยด้วยสีฝุ่น ไว้ทั้ง 4 ด้าน ภาพในพระอุโบสถ ซึ่งไม่ปรากฏนามผู้เขียนและในปี พ.ศ. 2531-2532 ก็ได้มีการซ่อมแซมภาพจิตรกรรมฝาผนังอีกครั้งหนึ่งโดยกรมศิลปากร

บริเวณที่เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยของวัดราชบูรณะนี้มีการเขียนอยู่ 2 แห่ง คือ ภายในวิหารด้านตะวันตก และพระอุโบสถ สำหรับจิตรกรรมฝาผนังไทยภายในวิหารนั้น

ยังคงเหลือร่องรอยอยู่เพียงเล็กน้อย ในสภาพที่ทรุดโทรมค่อนข้างเลือนรางอย่างมาก โดยไม่ได้รับการดูแลและการอนุรักษ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใดทั้งสิ้น เรื่องราวที่ใช้ในการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยภายในพระอุโบสถจาก วัดราชบูรณะนี้ได้เขียนเป็นเรื่องราวเกียรติ

3.ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) ของวัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะ มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา แต่ภายในวัดยังขาดป้ายสื่อความหมายในบางจุด เช่น บริเวณหน้าวิหารน้อย แต่ในบางจุดหน่วยงานทางราชการได้ติดตั้งป้ายสื่อความหมายเป็นที่เรียบร้อยแล้วแต่ยังเก่าและทรุดโทรมไปบ้าง

5.1.5.3 วัดเสนาสน์ : เส้นทางท่องเที่ยวสวนน้ำพระบรมสารีริกธาตุ

1. ด้านการเข้าถึง (Accessibility) ของวัดเสนาสน์

วัดเสนาสน์ ตั้งอยู่ที่ 126 บ้านสวนป่าน หมู่ 1 ตำบลท่างาม อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก การเดินทางไปตามทางหลวงหมายเลข 11 พิษณุโลก-อุตรดิตถ์ ห่างจากจังหวัดพิษณุโลก ประมาณ 20 กิโลเมตร ข้ามสะพานแม่น้ำแควน้อย และแยกขวาไปตามถนนสายวัดโบสถ์-โป่งแค อีก 2 กิโลเมตร วัดเสนาสน์ตั้งอยู่ทางขวามือ สภาพของถนนลาดยางเป็นอย่างดี

อาณาเขต	วัดเสนาสน์	มีพื้นที่ทั้งหมด 10 ไร่ 2 งาน 60 ตารางวา
	ด้านทิศเหนือ	ติดต่อกับแม่น้ำแควน้อย
	ด้านทิศใต้	ติดต่อกับแม่น้ำแควน้อย
	ด้านทิศตะวันออก	ติดต่อกับถนนสายวัดโบสถ์-โป่งแค
	ด้านทิศตะวันตก	ติดต่อกับแม่น้ำแควน้อย

2. ด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ของวัดเสนาสน์

วัดเสนาสน์ มีพื้นที่ตั้งวัด เนื้อที่ 10 ไร่ 2 งาน 60 ตารางวา ทิศเหนือยาว 7 เส้น 3 วา ทิศใต้ยาว 7 เส้น 5 วา ทิศตะวันออกยาว 3 เส้น 7 วา อาณาเขตทั้งสามด้านนี้ติดกับแม่น้ำสายดั้งเดิมที่กลายสภาพเป็นคลองบึงโอบล้อมบริเวณวัดไว้ทั้งสามทิศ ทิศตะวันออก

ยาว 3 เส้น 2 วา ติดกับแม่น้ำซึ่งเปลี่ยนทิศทางเดินมาจากแม่น้ำสายแรก และขณะนี้แปรสภาพเป็นฝั่งไปแล้วเช่นกัน

วัดเสนาสน์เป็นวัดโบราณเก่าแก่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยใดไม่มีใครทราบแน่ชัด สันนิษฐานว่าวัดนี้สร้างขึ้นก่อน พ.ศ. 1232 และได้มีการย้ายสถานที่ตั้งเสนาสนะหลายครั้ง หลายหน นับถึงปัจจุบันได้ 5 ครั้ง นับเป็นวัดชนิดได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วในราว พ.ศ.1820 จากคำบอกเล่าของชาวบ้านผู้ถูกหลายหลายต่อหลายชั่วอายุมาแล้วได้กล่าวถึงตำนานการสร้างวัดเสนาสน์ไว้ว่า “.....ได้มีการสร้างวัดโบสถ์และวัดเสนาสน์แข่งกัน ถ้าวัดใดสร้างเสร็จก่อน วัดนั้นจะได้พระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐานเป็นมิ่งมงคลของวัด ในครั้งนั้นวัดโบสถ์มีใ้เจ้าจะสร้างเสร็จก่อน แต่วัดทั้งสองก็ยังมิได้ทำการมุงหลังคาโบสถ์ทั้งสองวัด ชาววัดเสนาสน์เกรงว่าจะแพ้จึงใช้อุบายปัญญา นำผ้าขาวมามุงเป็นหลังคาโบสถ์แล้วถ่มกลองฉลองดังสนั่น แสดงว่าสร้างวัดเสร็จแล้ว วัดเสนาสน์จึงได้พระบรมสารีริกธาตุมาเก็บรักษาไว้ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา”

หลักฐานจากเอกสารเขียนโดยพระเจ้าพระยาพิพากรวงศ์ (จำ บุญนาค) ได้เรียบเรียงไว้ในหนังสือเรื่องพระปฐมเจดีย์กล่าวว่า “พระมหาเถรไธลเถาได้นำพระบรมธาตุ มาจากลังกา 650 พระองค์นำไปบรรจุตามสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่งและได้บรรจุไว้ในวัดเสนาสน์ 36 พระองค์ เมื่อมหาไธลเถาบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น พระพุทธศักราชได้ 1,432 พรรษา” จากเอกสารนี้ แสดงว่าวัดเสนาสน์มีอายุถึง 1,112 ปีแล้ว (นับถึงปี พ.ศ. 2541)

ประเพณีสงฆ์นำพระบรมธาตุของวัดเสนาสน์

ในสมัยโบราณประชาชนในจังหวัดพิษณุโลกและจังหวัดใกล้เคียงรู้จักวัดเสนาสน์เพราะงานสงฆ์นำพระบรมธาตุ ซึ่งเป็นงานที่ใหญ่โตมาก

ส่วนใหญ่ในช่วงก่อนเทศกาลตรุษ 2-3 วัน จะมีประเพณีบวชนาคหนุ่ม มีงานเฉลิมฉลอง ทำบุญตบถ และงานประเพณีสงฆ์นำพระบรมธาตุจัดขึ้นในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 อันเป็นวันสุดท้ายของงาน ผู้สูงอายุมักจะเดินทางไปยังวัดเสนาสน์ตั้งแต่วันแรม 15 ค่ำ เดือน 5 ก็ร่วมทำบุญตบถ ฟังพระธรรมเทศนา และร่วมสงฆ์นำพระบรมธาตุแล้ว จึงเดินทางกลับเพื่อไปร่วมงานประเพณีที่วัดโบสถ์ต่อไป สำหรับคนหนุ่มคนสาวที่ยังแข็งแรงจะเดินทางไปวัดเสนาสน์ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 ร่วมสงฆ์นำพระบรมธาตุและดูการละเล่นแล้วจึงเดินทางกลับ ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 นี้เองทางวัดโบสถ์ก็จัดงานประเพณีประจำปีของวัด ต่อทันที ประชาชนก็จะเดินทางไปร่วมงานบุญที่วัดโบสถ์ต่ออีกงานหนึ่ง การที่วัดโบสถ์จัด

งานต่อจากวัดเสนาสน์เนื่องจากการให้เกียรติที่วัดเสนาสน์เป็นที่ประดิษฐาน พระบรมสารีริกธาตุ จึงให้วัดเสนาสน์จัดงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุก่อน เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

ในสมัยก่อนงานประเพณีสงฆ์พระบรมธาตุวัดเสนาสน์ นอกจากจะมีหรรษาต่าง ๆ แล้ว บรรดานักแข่งม้าจะพากันมาแข่งม้าในบริเวณงานวัด นักเลงที่มีเรื่องบาดหมางหรือไม่ถูกชะตากันจะนัดมาชกต่อยตีกันเพื่อชำระความแค้น เพราะถือว่าที่วัดเสนาสน์มีพระบรมธาตุเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง และเป็นสักขีพยานชกต่อยกันไม่มีการเอาเรื่องขึ้นโรงขึ้นศาล ไม่เล็ดตกขางออกถึงอันตรายร้ายแรง พิธีสงฆ์พระบรมธาตุ คณะกรรมการจำนำพระบรมธาตุออกมาประดิษฐานไว้บนบุษบกคานหาม แห่ไปรอบ ๆ บริเวณงาน บางปีคณะกรรมการวัดจะนำกระบองไม้แปดเหลี่ยมที่มีคู่กับคานหามาแต่เดิมออกแห่ด้วย แต่มีความเชื่อว่าถ้าปีใดนำกระบองร่วมแห่ในพิธีสงฆ์พระบรมธาตุด้วย ปีนั้นจะมีเหตุร้ายทำร้ายกัน จึงมิได้นำกระบองนั้นออกร่วมพิธีทุกปี หลังจากแห่พระบรมธาตุแล้วก็จะทำพิธีสงฆ์น้ำซึ่งผสมของหอม และขมิ้น การสงฆ์น้ำ บางคนเทน้ำรดในภาชนะให้น้ำล้นออกมา บางคนใช้มือลงชาว (คน) พระบรมธาตุในภาชนะ ที่รองรับไปมา ต่อมาในภายหลังมีการนำสีย้อมผ้าสีเหลืองมาผสมน้ำหอมเป็นน้ำสำหรับ ใช้สงฆ์พระบรมธาตุ ทำให้พระบรมธาตุซึ่งแต่เดิมมีสีขาวคล้ายสังข์ ข้าง ถูกอาบย้อมจนมีสีเหลืองคล้ายสีผ้าย้อมผาดไปเป็นจำนวนมาก เจ้าอาวาสได้เสนอให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีสงฆ์พระบรมธาตุ แต่ชาวบ้านและคณะกรรมการวัดบางท่านยังยืนยันจะปฏิบัติเช่นเดิม เพราะถือว่ามันเป็นคือประเพณีที่ปฏิบัติกันมานาน หลังจากสงฆ์พระบรมธาตุและมีการตรวจนับจำนวนเก็บไว้ตามภาชนะเดิมที่บรรจุแล้ว ประชาชนก็จะเข้าไปสงฆ์น้ำหลวงพ่อดำซึ่งประดิษฐานอยู่ในวิหารต่อไป ตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 ได้มีการนำพระบรมธาตุมาทำพิธีสงฆ์น้ำเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งวัน คือในวันสงกรานต์ของทุกปี เพราะถือว่าในวันสงกรานต์เป็นวันประเพณีรดน้ำคำหัวผู้ที่เคารพนับถือของไทยมาแต่โบราณ

ในปัจจุบัน พิธีสงฆ์พระบรมธาตุได้มีการปรับเปลี่ยนไปคือ เมื่อคณะกรรมการวัดอัญเชิญพระบรมธาตุมาประดิษฐานไว้บนบุษบกแล้ว ได้จัดตั้งบายศรีเครื่องสักการบูชา และคำบูชาพระบรมสารีริกธาตุไว้เบื้องหน้า ด้านข้างเบื้อซ้ายของบุษบกสำหรับขึ้นไปเทน้ำสงฆ์พระบรมธาตุลงในภาชนะรูปร่าง เมื่อเทน้ำสงฆ์พระบรมธาตุลงในอ่าง น้ำจะไหลไปตามลำรางสู่ท่อฝักบัว และโปรยลงยังพระบรมธาตุในบุษบก จากนั้นจะมีลำรางให้น้ำที่สงฆ์พระบรมธาตุแล้วนี้ไหลออกมา แล้วนำน้ำนี้บรรจุขวดไว้ให้พุทธศาสนิกชนนำไปประพรมบ้านเรือน เพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป

3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) ของวัดเสนาสน์

วัดเสนาสน์ ยังไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา และภายในวัดยังขาดป้ายสื่อความหมายในบางจุด เช่น บริเวณหน้าวิหาร บริเวณหน้าพระอุโบสถ บริเวณมหาเจดีย์ บริเวณเรือชูดโบริณ และรวมไปถึงป้ายที่บอกเล่าประวัติความเป็นมาของวัดเสนาสน์และพิธีสงฆ์พระบรมสารีริกธาตุพระราชทาน แต่ในบางจุดทางวัดเสนาสน์ก็ได้ติดตั้งป้ายสื่อไว้นิดเพื่อสื่อความหมายบ้างเป็นที่เรียบร้อยแล้วแต่ยังไม่ได้มาตรฐาน ฉะนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเห็นควรที่จะต้องจัดตั้งงบประมาณเพื่อก่อสร้างและบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น

สรุปผลจากการวิเคราะห์ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของวัดนางพญา วัดราชบูรณะ และวัดเสนาสน์จะเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น หากได้รับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบจากหลายภาคส่วนก็จะทำให้วัดทั้ง 3 แห่ง กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาที่ยั่งยืน เพราะการท่องเที่ยวภายในวัดนั้นจะเป็นสิ่งที่เตือนใจนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้ามาเที่ยวชมได้รับข้อมูลเชิงวิชาการที่ถูกต้องและปลูกจิตสำนึกที่ดีในการสืบสานเห็นคุณค่าและรักษามรดกทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติไทยตลอดไป

5.1.4 ประเด็นที่หก : ความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดพิษณุโลก

จากการสำรวจความสนใจของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ ได้ทำการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม ซึ่งผลการวิจัยได้สรุปข้อมูลของนักท่องเที่ยวชาวไทยดังนี้

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงจำนวน 221 คน คิดเป็นร้อยละ 56.4 และเพศชายจำนวน 171 คน คิดเป็นร้อยละ 43.6 มีอายุระหว่าง 31-45 ปี จำนวน 112 คน คิดเป็นร้อยละ 28.6 รองลงมามีอายุระหว่าง 16-25 ปี จำนวน 95 คน คิดเป็นร้อยละ 24.2 อายุระหว่าง 26-30 ปี จำนวน 77 คน คิดเป็นร้อยละ 19.6 อายุระหว่าง 46-60 ปี จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 14.0 อายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป จำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 7.1 และน้อยที่สุดต่ำกว่า 15 ปี จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 6.1

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ศึกษาในระดับปริญญาตรีจำนวน 200 คน คิดเป็นร้อยละ 51.0 รองลงมาศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรีจำนวน 52 คน คิดเป็นร้อยละ 13.3 ระดับมัธยมปลายจำนวน 50 คน คิดเป็นร้อยละ 12.8 ระดับอนุปริญญา จำนวน 47 คน คิดเป็นร้อยละ 12.0 และต่ำกว่ามัธยม จำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 10.7

ส่วนใหญ่มีสถานภาพแต่งงานแล้ว จำนวน 210 คน คิดเป็นร้อยละ 53.6 รองลงมา มีสถานภาพโสดจำนวน 166 คน คิดเป็นร้อยละ 42.3 หย่าร้าง/แยกกันอยู่ จำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 3.3 และสถานภาพหม้ายจำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.8

มีอาชีพเป็นนักเรียน-นิสิต-นักศึกษา จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 27.6 รองลงมา รับราชการจำนวน 94 คน คิดเป็นร้อยละ 24.0 ค้าขาย-นักธุรกิจจำนวน 66 คน คิดเป็นร้อยละ 16.8 พนักงานรัฐวิสาหกิจจำนวน 51 คน คิดเป็นร้อยละ 13.0 แม่บ้านจำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 7.7 อาชีพรับจ้างจำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 5.9 อาชีพอื่น ๆ จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 2.8 และน้อยที่สุดอาชีพเกษตรกรจำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.3

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายได้ระหว่าง 3,001-5,000 บาท จำนวน 79 คน คิดเป็นร้อยละ 20.2 รองลงมา มีรายได้ 9,001-12,000 บาท จำนวน 77 คน คิดเป็นร้อยละ 19.6 มีรายได้มากกว่า 15,000 บาทขึ้นไป จำนวน 67 คน คิดเป็นร้อยละ 17.1 มีรายได้ต่ำกว่า 3,000 บาท จำนวน 54 คน คิดเป็นร้อยละ 13.8 มีรายได้ 7,001-9,000 บาท จำนวน 51 คน คิดเป็นร้อยละ 13.0 มีรายได้ 5,001-7,000 บาท จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 6.9 มีรายได้ 12,001-15,000 บาท จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 5.9 และไม่ตอบจำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 3.6

ผู้ตอบแบบสอบถามเดินทางมาจากภาคเหนือจำนวน 167 คน คิดเป็นร้อยละ 42.6 รองลงมา มาจากภาคกลางจำนวน 83 คน คิดเป็นร้อยละ 21.2 ภาคอีสานจำนวน 58 คน คิดเป็นร้อยละ 14.8 ภาคใต้จำนวน 35 คน คิดเป็นร้อยละ 8.9 ภาคตะวันตกจำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 5.9 ภาคตะวันออกจำนวน 22 คน คิดเป็นร้อยละ 5.6 และไม่ตอบจำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 1.0

ผู้ตอบแบบสอบถามใช้จ่ายเมื่อเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลกส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 1,001-3,000 บาท จำนวน 218 คน คิดเป็นร้อยละ 55.6 รองลงมาต่ำกว่า 1,000 บาท จำนวน 104 คน คิดเป็นร้อยละ 26.5 ใช้จ่ายอยู่ระหว่าง 3,001-5,000 บาท จำนวน 49 คน คิดเป็นร้อยละ 12.5 ใช้จ่าย 5,001 บาทขึ้นไปจำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.4 และไม่ตอบจำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 3.1 ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ใช้เวลาในการท่องเที่ยวจังหวัดพิษณุโลก 1 วัน จำนวน 173 คน คิดเป็นร้อยละ 44.1 รองลงมาใช้เวลา 2 วัน คิดเป็นร้อยละ 27.0 ใช้เวลาครึ่งวัน (เช้าหรือบ่าย) จำนวน 95 คน คิดเป็นร้อยละ 24.2 ใช้เวลามากกว่า 2 วันขึ้นไป จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 3.1 และไม่ตอบจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.5 ตามลำดับ

ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยวของผู้ตอบแบบสอบถามมาอยู่กับเพื่อนและมากับครอบครัว จำนวน 119 คน คิดเป็นร้อยละ 30.4 เท่ากัน รองลงมามากับกรุ๊ปทัวร์จำนวน 102 คน คิดเป็นร้อยละ 26.0 เดินทางมาเองโดยลำพัง จำนวน 46 คน คิดเป็นร้อยละ 11.7 มาทางอื่นๆ จำนวน 2 คนคิดเป็นร้อยละ 0.5 และไม่ตอบจำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 1.0

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่รู้จักวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่) จำนวน 382 คน คิดเป็นร้อยละ 97.4 รองลงมารู้จักวัดนางพญาจำนวน 238 คนคิดเป็นร้อยละ 60.7 วัดราชบูรณะจำนวน 153 คิดเป็นร้อยละ 39.90 วัดเสนาสน์จำนวน 59 คน คิดเป็นร้อยละ 15.1 และวัดอื่นๆ จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.3

สิ่งดึงดูดใจที่ทำให้มาท่องเที่ยวส่วนใหญ่คือ ความงดงามของสถาปัตยกรรม เช่น วิหารเจดีย์ หอไตรจำนวน 319 คน คิดเป็นร้อยละ 81.4 รองลงมาพระประธาน/พระบรมสารีริกธาตุจำนวน 245 คน คิดเป็นร้อยละ 62.5 สิ่งดึงดูดด้านทิวทัศน์ ทัศนียภาพของวัด จำนวน 167 คน คิดเป็นร้อยละ 42.6 สิ่งดึงดูดด้านชื่อเสียงของที่ระลึกจำนวน 128 คน คิดเป็นร้อยละ 32.7 สิ่งดึงดูดด้านพระเครื่อง เหรียญที่ระลึก ฯลฯ จำนวน 111 คน คิดเป็นร้อยละ 28.3 และอื่นๆ จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 2.8 ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่มาวัดนางพญามากกราบพระประธานในวัดจำนวน 235 คน คิดเป็นร้อยละ 59.9 รองลงมาชมพระเครื่องนางพญา เหรียญที่ระลึกจำนวน 213 คน คิดเป็นร้อยละ 54.3 ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลื้มยกปลื้มปลาจำนวน 188 คน คิดเป็นร้อยละ 48 มาชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถจำนวน 73 คนคิดเป็นร้อยละ 18.6 และอื่นๆ จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 2.6 ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่มาวัดราชบูรณะเพื่อ กราบพระประธานในวัด จำนวน 249 คน คิดเป็นร้อยละ 63.5 รองลงมาชมพระเครื่องนางพญา เหรียญที่ระลึก ฯลฯ จำนวน 203 คน คิดเป็นร้อยละ 51.8 ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลื้มยกปลื้มปลา จำนวน 194 คน คิดเป็นร้อยละ 49.5 ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร ฯลฯ จำนวน 170 คน คิดเป็นร้อยละ 43.4 นมัสการพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 73 คน คิดเป็นร้อยละ 18.6 รอดท้องเรือพระที่นั่ง จำนวน 32 คน คิดเป็นร้อยละ 8.2 ไต่บันไดเงินบันไดทองจำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 7.9 อบรมคุณธรรมเพื่อสุขภาพ จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 6.1 และอื่นๆ จำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.8 ตามลำดับ

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามที่มาทำกิจกรรมในวัดเสนาสน์ มานมัสการพระบรมสารีริกธาตุ จำนวน 191 คน คิดเป็นร้อยละ 48.7 รองลงมากราบพระประธานในวัดจำนวน

186 คน คิดเป็นร้อยละ 47.4 ทำบุญ ถวายสังฆทาน ปลื้มยกปลื้มปลา จำนวน 166 คน คิดเป็นร้อยละ 42.3 ชมเรือชุดโบราณ จำนวน 36 คนคิดเป็นร้อยละ 9.2 ชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ ฯลฯ จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 7.7 และอื่นๆ จำนวน 16 คน คิดเป็นร้อยละ 4.1

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 294 คนคิดเป็นร้อยละ 75.0 ไม่รู้จักจำนวน 80 คน คิดเป็นร้อยละ 20 และไม่ตอบจำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 4.6

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจากสื่อโฆษณาจำนวน 161 คนคิดเป็นร้อยละ 41.1 รองลงมารู้จักจากเพื่อนหรือบุคคลอื่นจำนวน 140 คน คิดเป็นร้อยละ 35 จากป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายกลางแจ้งจำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 4.8 จากโทรทัศน์จำนวน 15 คน คิดเป็นร้อยละ 3.8 จากแผ่นพับใบปลิวจำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 2.6 อื่นๆ จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.3 และไม่ตอบจำนวน 42 คน คิดเป็นร้อยละ 10.7

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามสนใจที่จะศึกษาหรือชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 267 คนคิดเป็นร้อยละ 68.1 ไม่แน่ใจจำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 16.3 ไม่สนใจจำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 12.2 และไม่ตอบจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 3.3

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุในเรื่องประวัติความเป็นมา จำนวน 353 คนคิดเป็นร้อยละ 90.1 รองลงมาภูมิปัญญาการสร้างและอิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ จำนวน 250 คน คิดเป็นร้อยละ 63.8 เท่ากัน วิธีการชมพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 116 คน คิดเป็นร้อยละ 29.6 วิธีการดูพระเครื่องจำนวน 115 คน คิดเป็นร้อยละ 29.3 มูลค่าทางการตลาดจำนวน 92 คน คิดเป็นร้อยละ 23.5 ภาพประกอบจำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 19.4 และอื่นๆ จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 4.8 ตามลำดับ

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้วัดมีบริการสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว มีมัคคุเทศก์นำชมวัด จำนวน 209 คน คิดเป็นร้อยละ 53.3 รองลงมีย้ายบอกทางและป้ายสื่อความหมายอธิบายภายในวัด จำนวน 71 คน คิดเป็นร้อยละ 18.1 มีสถานที่จอดรถจำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 8.4 มีเอกสาร คู่มือแนะนำเที่ยวด้วยตนเองแจก จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 7.7 มีห้องน้ำ ห้องสุขาจำนวน 28 คน คิดเป็นร้อยละ 7.1 มีร้านค้าร้านอาหารไว้บริการจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 3.3 และอื่นๆ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.3 ไม่ตอบจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.8 ตามลำดับ

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามคิดว่าควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 385 คนคิดเป็นร้อยละ 99.7 และไม่สมควรจำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.3 และไม่ตอบจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.5

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามามีบทบาทและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนามากที่สุด จำนวน 255 คน คิดเป็นร้อยละ 65.1 รองลงมาคือ เทศบาลนครพิษณุโลก จำนวน 55 คน คิดเป็นร้อยละ 14.0 วัดที่เป็นเจ้าของพื้นที่ จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 7.9 หน่วยงานอื่นๆ จำนวน 17 คน คิดเป็นร้อยละ 4.3 สถาบันการศึกษา จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.3 องค์การบริหารส่วนจังหวัดจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.5 และไม่ตอบจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.8 ตามลำดับ

จากการสำรวจความสนใจของนักท่องเที่ยวต่างชาติที่มีต่อพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ ผลการวิจัยได้สรุปข้อมูลดังนี้

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชายจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และเพศหญิงจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 16-25 ปี จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 และอายุระหว่าง 26-30 ปี จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 เท่ากัน ส่วนใหญ่ศึกษาในระดับปริญญาตรีจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และระดับปริญญาโทจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ตามลำดับ

ผู้ตอบแบบสอบถาม มีสถานภาพโสดจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และมีสถานภาพแต่งงานจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอาชีพเป็นนักเรียน-นิสิต-นักศึกษา จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และอาชีพค้าขาย-นักธุรกิจจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ผู้ตอบแบบสอบถามเดินทางมาจากประเทศแถบ Asia จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 และแถบ Europe และแถบ Oceania จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ผู้ตอบแบบสอบถามใช้จ่ายเมื่อเดินทางท่องเที่ยวในจังหวัดพิษณุโลกส่วนใหญ่อยู่ 100 USD จำนวน 6 คนคิดเป็นร้อยละ 75 และ 150 USD จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เคยมาท่องเที่ยวประเทศไทย ครั้งแรก จำนวน 6 คนคิดเป็นร้อยละ 75 และเคยมา 2-3 ครั้ง จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ลักษณะการเดินทางมา

ท่องเที่ยวของผู้ตอบแบบสอบถามมากับเพื่อน จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 และมากับครอบครัว จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่รู้จักวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (วัดใหญ่) จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 100 และรู้จักวัดนางพญาจำนวน 2 คนคิดเป็นร้อยละ 25

สิ่งจูงใจที่ทำให้มาท่องเที่ยวส่วนใหญ่คือ ความงดงามของสถาปัตยกรรม เช่น วิหารเจดีย์ หอไตร จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมาด้านทิวทัศน์ ทัศนียภาพของวัด, พระเครื่อง เหริยวัตถุที่ระลึก ฯลฯ และพระประธาน/พระบรมสารีริกธาตุ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากัน

ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่มา วัดนางพญามาชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถจำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 และชมพระเครื่องนางพญา เหริยวัตถุที่ระลึก และกราบพระประธานในวัด จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากัน ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ที่มาวัดราชบูรณะเพื่อกราบพระประธานในวัด และชมเจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร ฯลฯ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 เท่ากัน

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามที่มาทำกิจกรรมในวัดเสนาสน์ มากราบพระประธานในวัดและอื่นๆ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากัน ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามไม่รู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 6 คนคิดเป็นร้อยละ 75 ไม่รู้จักจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามรู้จักพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจากเพื่อนหรือบุคคลอื่น และสื่อโฆษณาจำนวน 4 คนคิดเป็นร้อยละ 50 เท่ากัน

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามสนใจที่จะศึกษาหรือชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 8 คนคิดเป็นร้อยละ 100

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับพระเครื่องนางพญา และพระบรมสารีริกธาตุในเรื่องประวัติความเป็นมา จำนวน 8 คนคิดเป็นร้อยละ 100 รองลงมาวิธีการชมพระบรมสารีริกธาตุจำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 75 อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 และภูมิปัญญาการสร้าง, มูลค่าทางการตลาด, วิธีการดูพระเครื่องและภาพประกอบจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากัน

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้วัดมี มีมัลกุเทศก์นำชมวัด คิดเป็นร้อยละ 100 ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามคิดว่าควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 6 คนคิดเป็นร้อยละ 75 และไม่ตอบจำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ส่วนใหญ่ผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเข้ามามีบทบาทและพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาที่สุด จำนวน 4 คน คิดเป็นร้อยละ 50 รองลงมาคือ เทศบาลนครพิษณุโลก จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เท่ากันกับผู้ไม่ตอบ จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 25

โดยภาพรวมของนักท่องเที่ยวชาวไทยได้เสนอแนะว่าควรอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทั้งสามแหล่งให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของจังหวัดพิษณุโลก อันเนื่องมาจากเป็นโบราณสถานที่ประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจและยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัด เป็นแหล่งสร้างรายได้แก่ผู้ประกอบการต่างๆ อาทิเช่น ร้านค้าขายอาหาร สถานที่เช่าบูชาพระเครื่อง และที่สำคัญที่สุดเป็นสถานที่ประดิษฐานพระที่มีชื่อเสียงสำคัญๆ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทยมาช้านาน

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์แนวความคิดเห็นของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา และได้จัดกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มแรก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชน กลุ่มที่สอง ได้แก่ ปราชญ์พระเครื่อง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและสมาชิกชมรมพระเครื่อง กลุ่มที่สาม ได้แก่ ได้แก่ เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ จากนั้นได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า

กลุ่มแรก ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐบาลและเอกชน พบว่า ส่วนใหญ่ได้เสนอความคิดเห็นว่าวัดสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี อันเนื่องมาจากวัดเป็นโบราณสถานที่เก่าแก่ มีโบราณวัตถุมากมายภายในวัด ควรค่าแก่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับการศึกษา นอกจากนี้การจัดการการท่องเที่ยวภายในวัดนั้นยังขาดในเรื่องของการประชาสัมพันธ์โดยใช้บุคคลบรรยาย ซึ่งเรื่องนี้ยังเป็นที่ต้องการแก่นักท่องเที่ยว เพราะหากมีการใช้บุคคลบรรยายจะดีกว่าการที่นักท่องเที่ยวอ่านเอกสารเพราะเมื่ออ่านแล้วก็ทิ้งไป หากเป็นคู่มือนำเที่ยวจะต้องเน้นการให้ข้อมูลที่ถูกต้อง เพราะไม่มีบุคคลนำบรรยายในวัดที่สำคัญของจังหวัดพิษณุโลก และการส่งเสริมการท่องเที่ยวในวัดนั้นสามารถจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์หรือชมรมการท่องเที่ยววัด หรือศูนย์การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ศูนย์บูชาพระเครื่อง เป็นต้น สุดท้ายการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดสมควรมุ่งเน้นเพียงแค่ชมวัดเท่านั้นแต่สมควรสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนด้วย เพื่อได้เป็นมรดกสู่เทศกาลท้องถิ่นและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัวต่อไป

ในเรื่องของพระบรมสารีริกธาตุ ถือได้ว่าเป็นปูชนียวัตถุที่มีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์เพราะในประเทศไทยมีเพียงไม่กี่แห่ง หากทางจังหวัดมุ่งเน้นการท่องเที่ยวแบบเชิงศาสนา การท่องเที่ยววัดน่าจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งแก่นักท่องเที่ยว แต่นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องดูแลรักษาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในบริเวณวัดด้วย

ในประเด็นเรื่องการวิเคราะห์ศักยภาพของวัดเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว นั้น สิ่งที่ต้องมุ่งเน้นให้มีความสำคัญนั้นคือ สิ่งอำนวยความสะดวก อาทิเช่น ห้องน้ำ ห้องสุขา หรือจัดทำคูแสดงความคิดเห็นเพื่อให้เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เสนอแนวความคิดการจัดการการท่องเที่ยววัด เพราะหากขาดสิ่งเหล่านี้ไปนักท่องเที่ยวจะไม่สะดวก ตลอดจนการปรับสภาพภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมภายในวัด และการจัดทำคู่มือท่องเที่ยว นำชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุนั้นส่วนใหญ่เห็นว่าสมควรจัดทำคู่มือเพื่อเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่ถูกต้อง โดยเนื้อหานี้ต้องเกี่ยวข้องกับประวัติวัด และประวัติการสร้างพระนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ และเสริมในเรื่องของวัฒนธรรมไทยเข้าไปเพื่อให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

กลุ่มที่สอง ได้แก่ ปราชญ์พระเครื่อง ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวและสมาชิกชมรมพระเครื่อง พบว่า ควรส่งเสริมการท่องเที่ยววัด เพราะวัดเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาและยังเป็นแหล่งรวบรวมมรดกทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา การท่องเที่ยววัดยังเป็นจุดขายที่สำคัญของบ้านเมือง แต่ควรมีการจัดระเบียบให้สวยงาม มีการบริการที่มีคุณภาพ

แต่กระนั้นก็ตามการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในวัดที่สำคัญในจังหวัดพิษณุโลกต้องมุ่งพัฒนาสิ่งต่างๆ ในบริเวณวัดก่อน เช่น ป้ายประชาสัมพันธ์ เพราะการแนะนำวัดจะเป็นข้อมูลที่นักท่องเที่ยวต้องการ ควรจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ที่แจ้งข้อมูลเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด หรือพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์รวมการท่องเที่ยวให้คนในท้องถิ่นมุ่งเน้นการพัฒนาวัดให้สวยงาม สะอาด และปลอดภัย สุดท้ายจะต้องมุ่งเน้นให้กลุ่มเยาวชนเข้ามาท่องเที่ยววัดมากขึ้น

ในประเด็นเรื่องการจัดทำคู่มือท่องเที่ยว นำชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุนั้นส่วนใหญ่เห็นว่าสมควรจัดทำคู่มือเพื่อเป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข้อมูลที่ถูกต้องอย่างเดียวกับกลุ่มแรก แต่ขอให้มุ่งเน้นการให้ข้อมูลเรื่องความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อองค์พระ และหากเกิดอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ใดๆ ก็สมควรที่จัดพิมพ์แทรกลงไปในกลุ่มอีกด้วย เพื่อเป็นการยืนยันถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องดังกล่าว นอกจากนี้ยังเสนอแนะให้คู่มือนั้น

ความมีถูกต้องและมีบทสวดมนต์เพื่อเป็นการบูชา และให้คนไทยมีหลักธรรมประจำใจไว้ดำเนินชีวิต

กลุ่มที่สาม ได้แก่ เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ พบว่า ต้องการให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งด้านประเพณีและวัฒนธรรม เพราะวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะวัดพระพุทธชินราช วัดที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถหาความรู้ได้ นอกจากนี้ วัดยังถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตของชุมชน และมีโบราณสถานภายในวัดที่มีคุณค่า อาทิเช่น พระอุโบสถ วิหาร พระเจดีย์ สิ่งต่างเหล่านี้ควรได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาให้คงอยู่สืบไป และสุดท้ายการส่งเสริมการท่องเที่ยววัดควรมุ่งเน้นการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมให้นักเรียนทำบุญตักบาตร การเจ้าน้ำทิพย์และทำบุญ 9 วัด จัดกิจกรรมเข้าวัดฟังธรรมสำหรับนักเรียนและนักศึกษา มุ่งเน้นกิจกรรมทำบุญกับบุคคลในครอบครัว จัดกิจกรรมประกวดภาพถ่ายวัดในอดีต กิจกรรมเที่ยวชมวัดเก่า เป็นต้น

ในประเด็นเรื่องการวิเคราะห์ศักยภาพของวัดในการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนานั้น ควรมีการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น ศาสนวัตถุ ศาสนพิธี ต้องมีความพร้อมเพื่อเป็นสื่อทางวัฒนธรรมของชาติต่อนักท่องเที่ยวทั่วโลก

ในเรื่องของการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกภายในแหล่งท่องเที่ยววัด เรียกว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะต้องมีโดยมุ่งเน้นความสะดวก เรียบง่าย และเป็นระเบียบสวยงาม และมุ่งเน้นในเรื่องของสื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ให้วัดได้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว

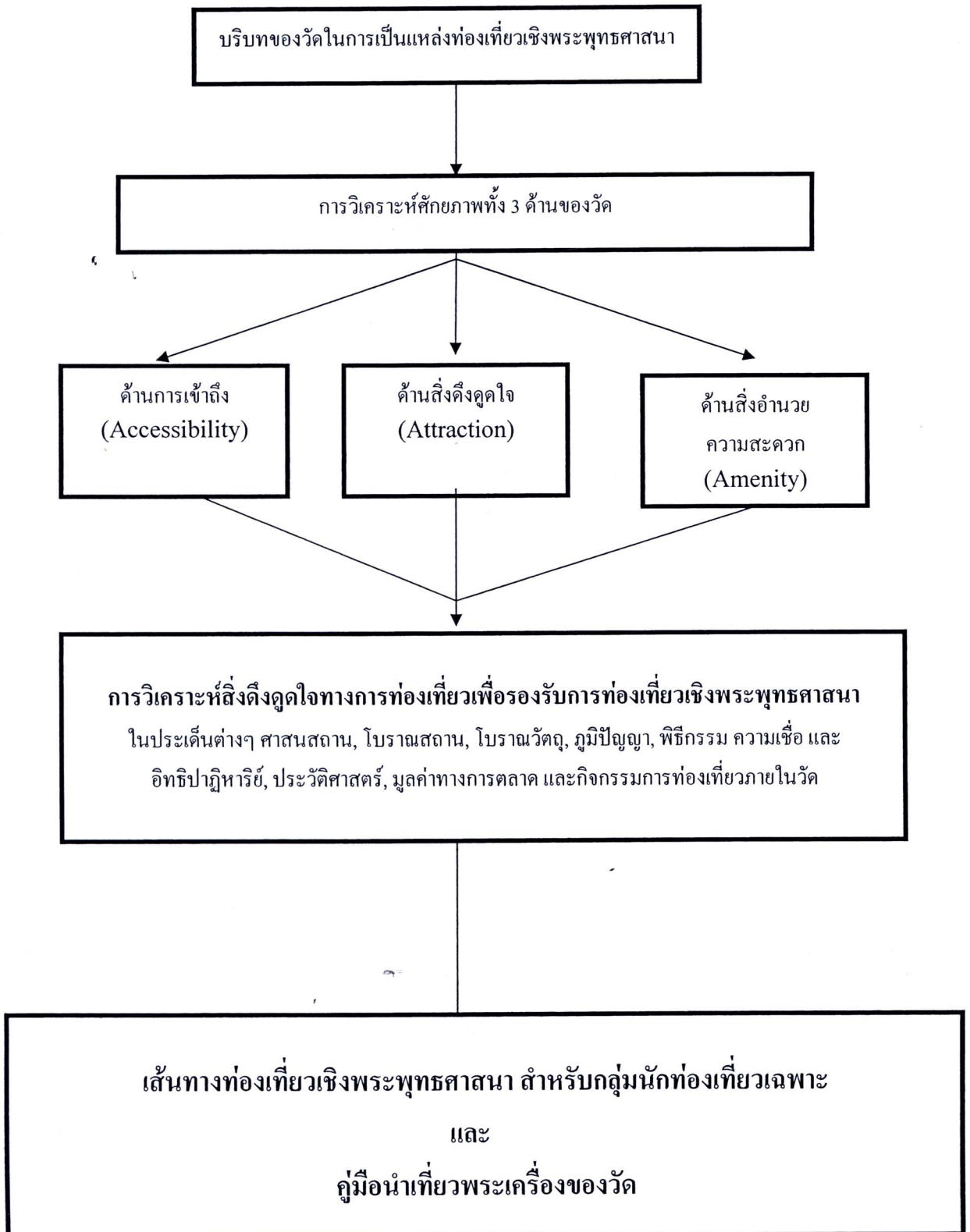
ในประเด็นสุดท้ายเรื่องของการจัดทำคู่มือท่องเที่ยวแนะนำชมพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ เห็นสมควรมีคู่มือแนะนำเที่ยว ซึ่งจะต้องมีข้อมูล ชื่อวัด สถานที่ตั้ง ประวัติของวัด มีแผนผังภายในวัด มีภาพประกอบ ตลอดจนข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างพระเครื่องนางพญา กระบวนการปลุกเสก มวลสารต่างๆ ที่นำมาสร้าง ควรมีข้อมูลแหล่งกำเนิดพระพิมพ์อายุการก่อสร้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งประวัติความเป็นมาอย่างถูกต้องและแม่นยำ และจะต้องเพิ่มเติมแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจภายในวัดนั้นๆ ด้วย

5.2 อภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง การสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา: ศึกษาพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยที่ได้พบว่า การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาต้องมุ่งเน้นการประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างจิตสำนึกในการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาให้กับคนในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก แต่อีกนัยหนึ่งแหล่งท่องเที่ยว(วัด)จะต้องได้รับการพัฒนาและปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมและเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ซึ่งการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยว จากแนวคิดการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ Burkart & Medlink⁴ (1981) ที่ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจว่าต้องประกอบไปด้วยสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Attraction) ความสะดวกสบายในการเดินทางเข้าถึง (Accessibility) และสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน (Amenity) เพื่อช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับความสะดวกสบายในการท่องเที่ยว ในทำนองเดียวกันกับ Collier and Haraway (อ้างในฐลัทธ ฐชาติ, 2544) มีความสอดคล้องกันว่าแหล่งท่องเที่ยวต้องประกอบด้วยสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว การมีสิ่งอำนวยความสะดวก และการมีเส้นทางเข้าถึงได้สะดวกจึงจะทำให้ นักท่องเที่ยวเข้าไปชมยังแหล่งท่องเที่ยวได้ง่ายขึ้นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวหรือส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะเช่นนี้ สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยว พ.ศ. 2550-2554 เพื่อพัฒนาและส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทย ให้ก้าวสู่มาตรฐานที่มีคุณภาพและเป็นการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนสามารถแข่งขันได้ในตลาดโลกอันจะนำไปสู่การเป็น Tourism Capital of Asia ซึ่งมีแนวทางการพัฒนาหลักดังนี้ คือ 1) ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั่วทุกภาคของประเทศไทย 2) ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวส่งเสริมให้การท่องเที่ยวของประเทศไทยเติบโตอย่างยั่งยืน ภายใต้การสร้างความเข้มแข็งของตราสินค้า (Brand) ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง 3) ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย 4) ส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กระจายตัวสู่แหล่งท่องเที่ยวรอง โดยเน้นการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดและข้ามภูมิภาค 5) ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านโดยการทำการตลาด 6) มุ่งพัฒนาองค์กรระบบบริหารจัดการและเสริมสร้างบุคลากรให้มีทักษะและขีดความสามารถทางการตลาด 7) พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว (e-Tourism) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ประเทศไทย และ

เสริมสร้างศักยภาพในการส่งเสริมการตลาดผ่านสื่อสารสนเทศ 8) ส่งเสริมการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว โดยประสานความร่วมมือและแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ซึ่งกรอบแนวทางการพัฒนาในระยะที่ผ่านมา การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจะให้ความสำคัญสูงกับแหล่งและกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ได้รับความนิยม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคเหนือและภาคใต้ที่เป็นจุดหมายหลักของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยที่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อให้กระจายตัวสู่แหล่งท่องเที่ยวรอง ในระหว่างกลุ่มจังหวัดและข้ามภูมิภาคยังไม่ได้ดำเนินการก้าวหน้ามากนัก จากความสำคัญของยุทธศาสตร์ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยข้างต้น อาจเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการตื่นตัวทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาของนักท่องเที่ยวชาวไทยมากกว่านี้ เพราะการท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นการท่องเที่ยวอีกแบบหนึ่งที่สนใจและเรียกได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ของกลุ่มเป้าหมายใหม่ที่จะเห็นคุณค่าของพระเครื่องนางพญาและพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งทั้งสองสิ่งเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาของชาติไทย และนอกจากนี้การจัดการการท่องเที่ยวโดยมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของพหุภาคีที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยววัด ส่วนภาคประชาชนเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์(รายได้)จากการเปิดแผงพระรายย่อยสู่การรวมตัวกันเพื่อเป็นเวทีตลาดพระเครื่องระดับจังหวัด ซึ่งสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยวได้ เพราะการที่นักท่องเที่ยวเดิมชมพระเครื่องในตลาดพระเครื่องนั้น ถือว่าเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกิดขึ้นระหว่างเซียนพระ(ผู้ให้เช่า) และนักท่องเที่ยว(ผู้เช่า) เราเรียกว่าเป็นกลุ่มลูกค้าเฉพาะ(Niche Market in Tourism Industry) ได้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา (Buddhist based Tourism Model) ดังนี้

Buddhist based Tourism Model

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ภาครัฐควรสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่น เช่น วัดกับภาครัฐที่รับผิดชอบเรื่องการบูรณาการข้อมูลการท่องเที่ยวเชิงศาสนาหรือด้านประวัติศาสตร์ที่ถูกต้องเพื่อให้หน่วยงานภาคการสื่อสารเป็นแกนนำในการประชาสัมพันธ์สื่อสารเรื่องต่างๆ ให้กับชุมชนและนักท่องเที่ยวต่อไป
2. ควรจัดอบรมการใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยวให้แก่กลุ่มผู้ประกอบการและเจ้าหน้าที่ของวัด เพื่อเตรียมความพร้อมรับการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา

5.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรให้มีการทำวิจัยเรื่อง การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดโบราณในเขตจังหวัดพิษณุโลก
2. ส่งเสริมการทำวิจัยในด้านกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในพื้นที่วัดของจังหวัดพิษณุโลก